

УДК 336.187.2

Белозерцев В.С.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ

Проаналізовано концептуальні основи кредитної політики на підприємствах України. Розглянуто економічну сутність кредитних взаємовідносин та запропоновано механізм їх регулювання на підприємствах.

Conceptual fundamentals of credit policy existed on the Ukrainian enterprises are analyzed. The economic essence of the credit interrelations is considered and the mechanism of theirs regulation at enterprises is proposed.

У сучасній комерційній та фінансовій практиці реалізація продукції в кредит одержала широке поширення як у нашій країні, так і в країнах з розвинутою ринковою економікою. Це, в свою чергу, виявляє низку гострих проблем, до яких належить і проблема неплатежів, яка пов'язана зі зростанням дебіторської та кредиторської заборгованості підприємств та організацій.

Формування принципів кредитної політики відбиває умови цієї практики і спрямоване на підвищення ефективності операційної та фінансової діяльності підприємства. Водночас з цим, формування кредитної політики вітчизняних підприємств носить безсистемний характер, що призводить до неналежної розробки цього питання. На нашу думку, розробка та впровадження кредитної політики підприємства повинні бути систематизовані та здійснюватися за участю фахівців різних підрозділів підприємства, а також при державному сприянні.

Кожне комерційне підприємство отримує і надає кредити, оскільки це не тільки необхідно, але й в багатьох випадках вигідно. Розміри кредитів і умови їх надання суттєво впливають на виробничо-фінансову діяльність підприємства. Тому формування і реалізація кредитної політики підприємства відноситься до головних функцій управління підприємством.

Метою дослідження є узагальнення та аналіз існуючих поглядів щодо кредитних взаємовідносин, формування кредитної політики підприємства та її реалізації в процесі діяльності підприємства. При розробці даної теми автором використані аналітичний, синтетичний та діалектичний методи пізнання.

Комерційний кредит називають спонтанним фінансуванням як відносно дешевий спосіб отримання коштів, що у більшості випадків не потребує забезпечення.

В Україні на сьогоднішній день практично відсутня практика управління кредитними відносинами. Слід також відмітити, що проблеми готівкового грошового потоку і нарахування відсотків у комерційному кредиті притаманні не тільки економіці України, а й зарубіжним підприємствам також. Американський дослідник Б.Едвардс стверджує: «Управління кредитом, нажаль, розглядається в багатьох підприємствах, у тому числі вітчизняних, як таке, що єдино відноситься до отримання боргів, коли рахунок – фактура по поставкам продуктів виставлений, але не сплачений в строк». [1, с. 324]

Інший дослідник – У.В. Адамс, бухгалтер – аналітик з великим стажем, в минулому тісно пов'язаний з проблемою неплатоспроможності, також відмічає, що до сих пір існує надзвичайно мало систематичних досліджень значимості «дебіторських платежів (Tradedebtors чи receivables) в структурі активів британських компаній.» [2]

Ця прогалина в знаннях була дещо зменшена П.Р.Кіркманом із університету Екстера, який в своїх трудах детально довів, що дебіторські платежі в 1960 р. склали 26,6 % нетто активу підприємств, але у подальшому відбулося падіння показника с 39, 9% в 1970 р. до

34,3 %, що наглядно відображає зростання уваги до цих активів с 1970 р. і пізніше. Багато дослідницьких праць Кіркмана було опубліковано Британським інститутом управління в журналі «Management Guide», і цифри, що в них наведені, підтверджують те, що дебіторські платежі складають важливу частину структури активів компаній.

Аналітик крупної фірми „Contral Data” Януш Хіт довів, що «хороші фірми», тобто ті, що досягли середнього рівня 55 DSO (DSO – коефіцієнт, що показує співвідношення заборгованості до обсягу денних продаж) і менше, мали значно кращі позиції менеджменту по всіх пунктах контролю над предметом, ніж компанії з 75 DSO і більше, що працюють в подібних умовах. Таким чином, і в американському менеджменті можна спостерігати зростаюче число компаній, що бажають захистити свої інвестиції шляхом належного управління і експертизи.

В американській практиці кредитного менеджменту часто говорять, що якщо списання безнадійних боргів нема або їх мало, то кредитна політика фірми надто сувора. «Безнадійні борги, - на думку У.В. Адамса, - необхідно утримувати на мінімальному рівні порівняно із загальним обсягом майбутніх продаж фірми. Управління кредитами – це, по суті, можливість мати більшу кількість позичальників (продаж) за як можна більш короткий строк (прибуток)». [2]

За результатами аналітичного огляду літературних джерел, присвячених цій тематиці, з'ясовано, що кредитна діяльність на практиці зводиться в основному до діяльності з управління дебіторською заборгованістю, що не є вірним, оскільки поняття «кредит» значно ширше ніж поняття «борг». Тому в рамках цього дослідження вважаємо необхідним провести більш детальний аналіз поняття „кредит”.

Економіка середньовічної Європи являє собою найбагатший матеріал для вивчення історії кредитних відносин. Є маса вказівок на розвиток комплексних систем торгових відносин. Багато також вказівок на розвиток систем торгового кредиту починаючи з дванадцятого сторіччя. Найбільш інтенсивна комерційна діяльність в Західній Європі в той час залежала від великих торгових ярмарків. Ярмарки в Шампані, які продовжувалися до шести тижнів і переміщалися від одного міста до іншого, були самими славнозвісними й успішними. Купці регулярно подорожували від ярмарки до ярмарки, купуючи та продаючи товари і створюючи мережу кредитних договорів. Для зручності купці з Італії почали залишати своїх постійних агентів на ярмарках. Використання „Cambium Contract” - контракту на валютні операції, тобто документу, який дозволяв переказ грошей з одного місця в інше, сприяло розширенню бізнесу, що базувався на кредиті і управлявся зі штаб-квартир за допомогою дальніх поїздок на протязі декількох днів чи тижнів.

Слід зазначити, що в економічній літературі немає єдиної думки щодо визначення сутності кредиту, що пояснюється складністю економічних відносин, котрі виникають з цього приводу. На думку М.І.Савлука, І.М. Лазепка та інших, в економічній літературі досі немає єдності у визначенні сутності кредиту, немає навіть визначення, яке б охопило всю глибину й значення цієї категорії [3, с. 128]. У сучасній економічній літературі є спроби, по-перше, визначити кредит через різні види відносин. По-друге, кредит у низці праць характеризується без будь-якої констатації щодо економічних відносин і відносин загалом [4, с. 3].

Ототожнення кредиту з певним видом економічних відносин, що формуються у суспільстві, дає можливість глибше дослідити економічні аспекти кредиту, економічні чинники його існування, основи та закономірності його руху. Цей підхід у сучасній економічній літературі підтримується наступними дослідниками: М.І. Савлук, Б.С. Івасів, С.В. Мочерний, М. Олексієнко, В.Д. Лагутін, Г.І. Кравцова, В.М.Иванов. Так, М. І. Савлук, І. М. Лазепко й ще дехто вважають, що “кредит – це суспільні відносини, котрі виникають між

економічними суб'єктами в зв'язку з передачею один одному в тимчасове користування вільних коштів (вартості) на засадах зворотності, платності та добровільності" [3, с. 372]. Як видно, головну роль кредиту автори бачать у "перерозподілі вартості". І хоча справді це дуже важлива ознака кредиту, неважко зрозуміти, що вона не може поставити цю категорію у розряд першорядних, бо вона не є визначальною уже тому, що належить не до сфери виробництва й навіть не до сфери розподілу, а до сфери перерозподілу. Зведення сутності кредиту до перерозподілу звужує його зміст і принижує його роль.

Окремі автори вважають, що кредит – це "відносини..., що складаються при формуванні й використанні позичкового фонду, тобто при накопиченні й передачі засобів у тимчасове використання на умовах терміновості, повернення і сплати відсотка" [5, с. 588]. Дехто з прихильників цього підходу ще коротше визначає кредит – як "форму руху позичкового фонду, позичкового капіталу" [6, с. 346]. Хоча це визначення відображає одну з корінних рис кредиту, все-таки його не можна вважати повним, адже неминуче виникають запитання: що таке позичковий фонд, яка його роль в економіці? З цього визначення залишається незрозумілим, що ж дає кредит, як він впливає на економіку? За такого трактування до категорії кредиту не належатиме, наприклад, комерційний кредит, який не пов'язаний з позиковим капіталом або позиковим фондом країни, що формується лише банками.

А. М. Румянцев доводить, що "кредит є системою відносин, за допомогою яких суспільство здійснює мобілізацію тимчасово вільних коштів і використовує їх для забезпечення розширеного відтворення на умовах повернення, терміновості й платності" [7, с. 405]. Перевагою цього визначення є те, що воно пов'язує кредит з розширеним відтворенням, з розвитком економіки.

При іншому підході увага дослідників зміщується на саму позику, її правову форму, що зумовлює вихолощування з кредиту його економічного змісту. Так, у "Словнику сучасної економічної теорії", укладеному англійськими вченими, кредит визначається як "...термін, що широко вживається щодо операцій або станів, пов'язаних з позичанням грошей, як правило, на короткий термін" [8, с. 109].

Значна відмінність від наведених поглядів, властива визначенню кредиту, дана французьким економістом Р. Барром, це – "...обмін у часі, шляхом якого одна особа добровільно поступається іншій особі правом економічно розпоряджатися своїм майном за певну плату в майбутньому" [9, с. 125].

Відомий німецький економіст В. Лексис під кредитом розуміє "...довіру, якою користується особа, яка взяла на себе зобов'язання майбутнього платежу, з боку особи, яка має право на цей платіж, – тобто довіра, яку позикодавець надає боржнику" [10, с. 5]. У цій же роботі він заперечує вищенаведене твердження: "...щоденний досвід показує, що позикодавці (кредитори) відчувають стосовно платоспроможності і платоготовності боржників більше недовіри, ніж довіри: вони тому вимагають гарантій для забезпечення, можливо, повнішого захисту своїх інтересів від втрат, пов'язаних з кредитними відносинами. Таким чином, довіра позикодавця для сутності кредиту вирішального значення не має" [10, с. 5]. З таким розумінням кредиту складно погодитися, тому що воно підкреслює лише зовнішній бік кредитних відносин, не досліджуючи при цьому сутності економічної категорії.

Наведені визначення мають недоліки. По-перше, здебільшого тут немає чіткої класифікації кредиту та характерних відносин з боку об'єктів і суб'єктів, по-друге, спостерігається недотримання вимог системно-структурного аналізу, по-третє, "кредит" не вважається економічною категорією.

У цьому зв'язку заслуговує на увагу визначення поняття "кредит" Ю.А.Потійком, за яким "кредит – це насамперед економічна категорія, якою передбачається акумулювання тимчасово вільних коштів бюджету, централізованих державних позабюджетних фондів, суб'єктів господарювання і населення, які потім надаються позичальникам (державі, юридичним і фізичним особам) на засадах повернення, терміновості, сплати, цільового використання і реального забезпечення" [11, с. 47].

На наш погляд, кредиту, як економічної категорії, слід дати таке визначення: це відособлена частка економічних відносин, пов'язана з рухом позичкового капіталу між кредитором і позичальником у грошовій або товарній формі на основі укладеного кредитного договору на принципах забезпеченості, повернення, терміновості, платності та цільової спрямованості для забезпечення розширеного відтворення і споживання.

Щодо комерційного кредиту, слід зазначити, що його особливість полягає в тому, що позика – не головна ціль, вона лише супроводжує купівлю-продаж, сприяючи швидкому виконанню послуг з перевезення вантажів. Комерційний кредит називають спонтанним фінансуванням як відносно дешевий спосіб отримання коштів, що не у більшості випадків не потребує забезпечення.[12]

З кредитними взаємовідносинами тісно пов'язана така економічна категорія, як дебіторська заборгованість. Деякі дослідники дебіторську заборгованість у формі відстрочки платежу називають відкритим кредитом. Відкритий кредит – це неформальна або формальна угода, яка передбачає виконання послуг замовникові з відстрочкою оплати за них. Такий кредит є безплатним та без чіткого визначення строку. Але для підприємств найбільш привабливим є надійне письмове боргове зобов'язання, одним із видів якого є вексель. Якщо комерційний кредит надано замовникові з оформленням векселя, то такий кредит є платним із чітко обумовленим строком погашення.

Об'єктивною реальністю сучасної економіки України є збереження високого відсотку неплатежів всіх суб'єктів господарської діяльності, що сприяє збільшенню дебіторської заборгованості разом зі зростанням зобов'язань.

Безумовно, збереження невинувато високого відсотку дебіторської заборгованості у складі активів негативно впливає на економіку України.

Потребує розгляду таке питання, як кредитна політика підприємства. Слід зазначити, що кредитна політика – це система управління тимчасово вільними коштами та грошима, вкладеними в товари. Кредитна політика не може обмежуватись тільки управлінням дебіторською заборгованістю.

При створенні кредитної політики доцільно застосовувати системний підхід, який в економічній науці є найбільш продуктивним методологічним ключем. Він знайшов своє прикладне застосування як на мікро-, так і макрорівні. При цьому, як це зазначає науковець Онишко С., в межах економічної науки відбувся генезис методологічних ідей системного підходу фактично паралельно з розвитком аналітичного інструментарію самої теорії систем: від усвідомлення економіки як простої сукупності окремих елементів (фізіократи, меркантилісти) до її розуміння як складної динамічної системи зі зворотними зв'язками, наявністю нелінійних ефектів (синергетичний підхід).

При розгляді проблем існування організаційного механізму кредитної діяльності, а також для визначення поняття „механізм”, необхідно зазначити, що системний підхід – найбільш ефективний в питанні всебічного висвітлення кредитної діяльності на підприємстві.

Використання поняття "механізм" при дослідженні та проектуванні економічних явищ і господарських результатів є в багатьох випадках досить корисною і зручною формою

абстракції, що дозволяє одержувати цікаві узагальнення й ефективні рішення економічних проблем.

Питання формування механізму кредитної діяльності підприємства не розглядалися ще ні в одному дослідженні, тому ця робота є особливо актуальною.

Запропонований нами механізм кредитної діяльності наведено на рис. 1. Цей механізм має 2 рівні: державний та рівень управління підприємством.

Державний рівень (макрорівень) управління включає елементи регулюючих механізмів: закони та підзаконні акти реалізації державної стратегії кредитного розвитку держави, податкову, кредитну та фондову політику.

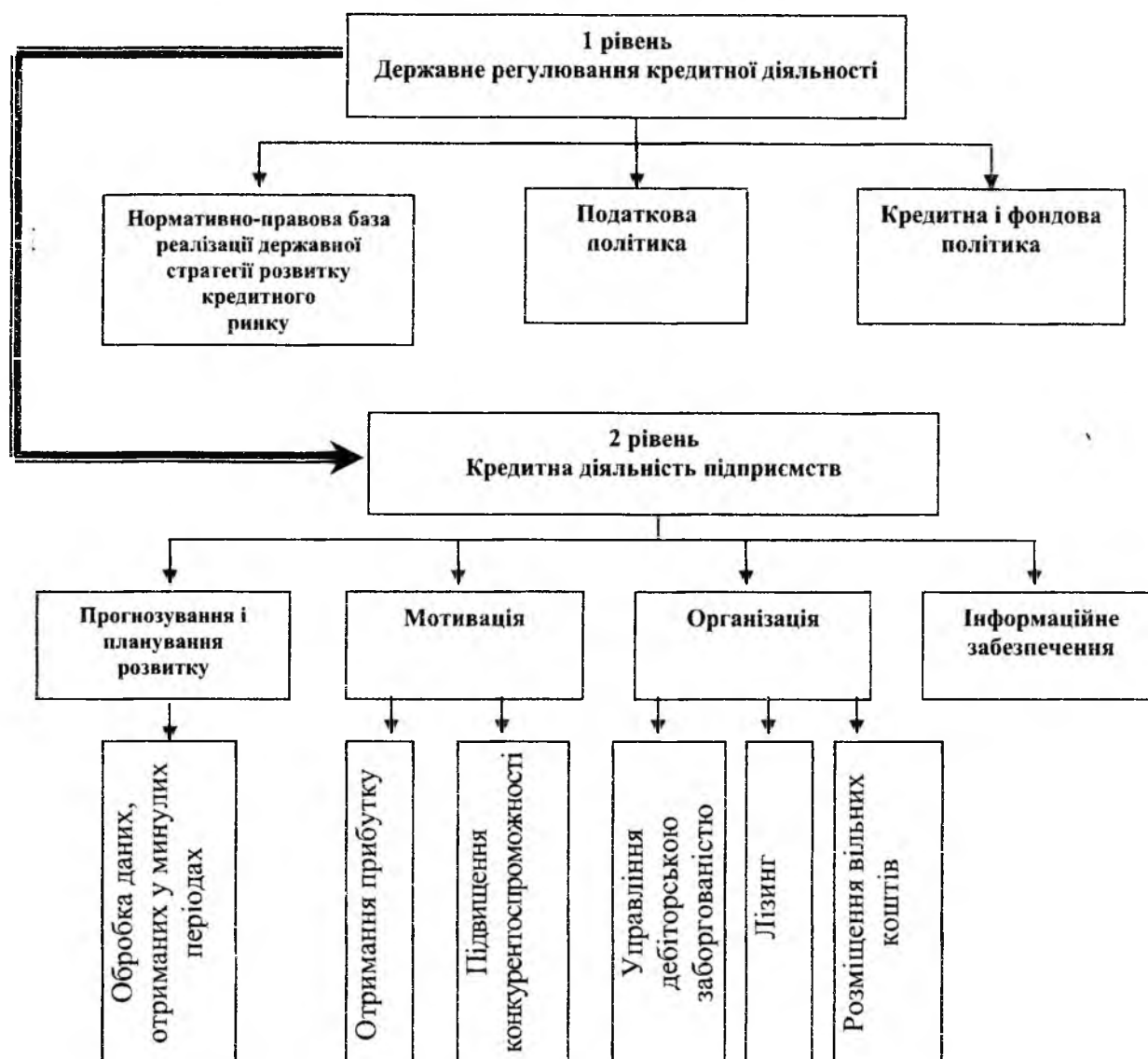

Рис.1. Схема OE механізму кредитної діяльності підприємства

При створенні OE механізму, вимальовується відповідна структура методів, що застосовуються на макрорівні управління кредитною діяльністю господарюючих суб'єктів, та регулюючих механізмів:

1. Методи економічного стимулювання.

2. Методи планування. Включають групу методів, які передбачають проведення планово-дослідницьких робіт, що передують соціально-економічному розвитку.
3. Правові методи. Ці методи здійснюють регулюючий вплив через правове регламентування конкретних видів діяльності, систему державних стандартів і методів прямого адміністрування.
4. Методи соціального регулювання. Впливають на розвиток ринку певних видів товарів через суспільні рухи, різні недержавні організації.
5. Методи політичного регулювання. На розвиток ринкових можливостей впливають шляхом надання різного роду прав і свобод: права на підприємницьку діяльність, права на власність, надання певного правового статусу окремим територіям й т. ін.

Серед розглянутих методів провідна роль належить економічним, вплив яких може бути як прямим, так і опосередкованим. Однак в умовах нашої держави не можна нехтувати й адміністративними методами, вплив яких все ще досить помітний.

На державному рівні враховується нормативно-правова база реалізації державної кредитної політики. Пріоритетні напрямки кредитного розвитку реалізуються за допомогою державних або галузевих програм. Розробка і виконання Національних і державних програм є прямим стимулюванням кредитної діяльності підприємств. Непрямі методи стимулювання кредитної діяльності – це податкове й амортизаційне регулювання, кредитна та фондова політика, цінове регулювання, політика протекціонізму, законодавство, що регулює правила конкуренції, регулювання міжнародного технологічного обміну.

Таким чином, макрорівень управління визначає поле кредитної діяльності підприємницьких структур, окреслює його межі.

Рівень кредитної діяльності підприємств (мікрорівень) механізму кредитної діяльності складається з таких структурно-функціональних систем: прогнозування і планування розвитку, мотивації, організації, а також системи інформаційного забезпечення.

Мікрорівень конкретизує варіанти дій окремих суб'єктів підприємницької (господарської) діяльності з пошуку шляхів розвитку ринкових можливостей, які спираються на безупинну і послідовну розробку і виведення на ринок різного роду кредитів з метою забезпечення тривалого виживання і стійкого розвитку в конкурентному середовищі.

Отже, визначимо аспекти, що входять в систему мікрорівня:

1. отримання прибутку;
2. підвищення конкурентоспроможності;
3. управління дебіторською заборгованістю;
4. лізинг;
5. розміщення тимчасово вільних коштів.

Таким чином, механізм кредитної діяльності характеризується складністю структури, наявністю чисельних елементів зі складними взаємозв'язками, динамічністю і стохастичністю поведінки в цілому й окремих його елементів, існуванням ієрархічних і функціональних підсистем, що розвиваються на підставі окремих цілей (система прогнозування і планування розвитку, система мотивації, система організації, інформаційна система, кожна з яких, у свою чергу, складається з ряду підсистем).

Реалізація функцій кредитного механізму відбувається шляхом постійного обміну інформацією із зовнішнім середовищем (його економічною, соціальною, політичною, демографічною, екологічною та іншими складовими). Умови зовнішнього середовища, в свою чергу, визначаються динамікою процесів, що відбуваються в них, характер цих процесів має імовірнісний характер.

Динамічність кредитного механізму виявляється у постійних змінах ролі і значення його систем (підсистем) залежно від цілей підприємства, спонукальних мотивів (стимулів) діяльності підприємства (включаючи його власників, менеджерів, фахівців, працівників).

Перспективами подальших розробок у даному напрямку є формування та втілення державних програм щодо управління кредитними відносинами між підприємствами окремих галузей економіки, розробка системного походу регулювання кредитних відносин як на мікро-, так і на макрорівні.

Література:

1. Руководство по кредитному менеджменту / пер. с англ. под ред. Б.Едвардса – М.: ИНФРА – М, 1996 – 464 с.
2. Лагутін В. Д. Кредитування: теорія і практика: Навч. посібник. – К.: Т-во “Знання”, КОО, 2000. – 215 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
3. Гроші та кредит: Підручник – К.: КНЕУ, 2001. – 602 с.
4. Мочерний С., Устенко О. Кредит і кредитні відносини в контексті економічної власності // Банківська справа. – 2000. – № 5. – С. 3 – 7.
5. Политическая экономия. Учебник для вузов. / Медведев В. А., Абалкин Л. И., Ожерельев О. И. и др. – М.: Политгиздат, 1988. – 732 с.
6. Теоретическая экономика. Политэкономия: Учебник для вузов / Под ред. Г. П. Журавлевой и Н. М. Мильчаковой. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1997. – 485 с.
7. Политическая экономия: Учебник / Под ред. А. М. Румянцева. – М. – 1978. – 608 с.
8. Словарь современной экономической теории Макмиллана. – М.: ИНФРА–М, 1997. – 608 с.
9. Барр Р. Политическая экономия: В 2-х тт. – Т. 1. – М.: Международные отношения, 1995. – 608 с.
10. Лексис В. Кредит и банки / Пер. с нем. – М.: Перспектива, 1994. – 120 с.
11. Потійко Ю. Ще раз про кредит // Вісник Національного банку України. – 2000. – № 12. – С. 47 – 48.
12. Стоянова Е.С. Финансовый менеджмент. Российская практика. – М.: перспектива, 1994. – 194 с.

*Рекомендовано до публікації
д.е.н., проф. Вишневецьким В.П. 20.07.06*

*Надійшла до редакції
11.05.06*